

SŪDUVIŲ KNYGELĖ – VAKARŲ BALTŲ RELIGIJOS IR KULTŪROS ŠALTINIS: FORMALIOJI ANALIZĖ

ROLANDAS KREGŽDYS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Straipsnio objektas – straipsnyje aptariamas svarbus XVI a. baltų mitologijos šaltinis – *Sūduvių knygelė*. Be bibliografinio kūrinio aprašo, pateikiama veikalo sukūrimo, paskirties, datavimo ir autorystės, faktografinės medžiagos etninės priklausomybės interpretavimo apžvalga¹.

Darbo tikslai – pateikti šaltinio istoriografijos genezę; patikslinti Wilhelmo Mannhardto parengto bibliografinio aprašo detales, t. y. išskirti rankraštinų ir spausdintinių variantų formaliuosius, klaidingai aprašytus *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose* (toliau – BRMŠ), bei struktūrinius skirtumus, idant šaltinio skaitytojui būtų aiškios skirtinguose veikalo variantuose pateikiamos informacijos neatitikimo priežastys; papildyti minėtą aprašą naujausiais tyrimų rezultatais; revizuoti faktologinės medžiagos etninio identiteto nustatymo argumentaciją, svarbią vakarų baltų tautų kultūrinių elementų genezei nustatyti (tai bus detalizuojama kituose straipsniuose).

Tyrimo metodai – tipologinis, analitinis aprašomasis.

Žodžiai raktai: etninis identitetas, kultūros elementų genezė, mitologijos šaltinis.

Sūduvių knygelėje pateikiama informacija yra rėmęsi daugelis baltų religijos ir mitologijos, kalbotyros bei kultūros plačiąja prasme tyrėjų (Bezenberger 1878: 124–129; Sembrzycki 1888: 629–651; Bertuleit 1924: 10–29; ir kt.). Įvairiai buvo aiškinamas jos parašymo laikas, struktūra ir menama autorystė. Bene brandžiausią veikalo analizę yra atlikęs W. Mannhardtas (1936: 235–271). Ją svariai papildė Norbertas Vėlius bei Ingė Lukšaitė (BRMŠ II 123–127). Šių mokslininkų iškeltos hipotezės verčia dar kartą persvarstyti veikalo faktografinę medžiagą.

---

¹ Už vertingus dalykinius patarimus nuoširdžiai dėkoju prof. habil. dr. Irenai Reginai Merkienei, doc. habil. dr. Ingei Lukšaitėi, prof. dr. (HP) Rimantui Balsiui.

Veikalo bibliografinis aprašas

Sūduvių knygelė (*Der vnglaubigen Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegeth*; apie 1520–1530 m.) yra anoniminis veikalas vokiečių kalba. Nežinoma jo parašymo vieta, laikas (BRMŠ II 123). Tai buvo labai populiarus XVI a. prūsų tikėjimų aprašymų rinkinys (plg. Jonynas 1984: 63), kuriuo naudojosi ir Johannesas Maleckis (Johannes Maletius), t. y. dalį teksto jis lotyniškai perrašė laiške Karaliaučiaus universiteto rektoriui Georgijui Sabinui, ir Matthäus Weisselis – pasak Jurgio Lebedžio (Stanevičius 1967: 604), ištikus skirsnius beveik pažodžiui perrašęs savo *Chronica Alter Preusscher; Eifflendischer und Curlendischer Historien etc.* (1599 m.; plačiau žr. Töppen 1853: 253–255). Būta net kelių veikalo perrašų ir perspaudų – mažiausiai penki.

Pirminis *Sūduvių knygelės* rankraštis iki šiol nėra rastas. Išlikusių perrašų, o nuo 1561 (?) m. ir spausdintinių leidinių pavadinimai skiriasi: ((dažniausias) perspaudų) *Teisingas Sembos sūduvių ir jų ožio aukojimo bei apeigų aprašymas* (*Warhafftige be- / schreybung der Sudawen auff / Samlandt sambt ihren Bockhey / ligen vnd Ceremonien*) // (perrašų) *Netikinčiųjų sūduvių ožio aukojimas su visomis apeigomis, kurias jie atlikinėjo* (*Der vnglaubigen Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegeth*); *Knygelė apie ožio aukojimą* (*Das Buchlein von der Bockheiligung*); *Sudavitu, kurie sūduviais vadinami, apeigos ir ožio aukojimas* (*Der Sudauiter, die itzund Sudawen genannt werden, Ceremonien vnd bockheyligen*) (BRMŠ II 124).

Aptariamo baltų mitologijos šaltinio rankraštinius ir spausdintinius variantus W. Mannhardtas yra suskirstęs, remdamasis temporaliniu ir formalioju aspektais (Mannhardt 1936: 236). Anksčiau perrašų kodifikavimą mėgino atlikti ir kiti prūsų kultūrą nagrinėję autoriai – G rankraštį šiuo rašmeniu yra įvardijęs Adalbertas Bezenbergeris (1878: 124): „von mir mit G bezeichnet <...>.“ Iki Antrojo pasaulinio karo seniausi ir geriausiai išlikę *Sūduvių knygelės* perrašai įvardyti žymenimis A, B ir C, naujesnės redakcijos – *R (D, E, F, G)², J, o dviejų šių grupių hibridinis variantas – K. Visi jie saugoti Karaliaučiaus, Torunės gimnazijos, Torunės rotušės, Volfenbiutelio hercogo Augusto bibliotekose ir Karaliaučiaus archyve (Mannhardt 1936: 235–244; BRMŠ II 124).

Perrašai. A perrašo (I K folianto 736^a lp.; tekstas nuo 724^a iki 738 lp.; sunumeravo Kasparas Hennenbergeris) originalus pavadinimas yra *Der vnglaubigenn / Sudaven ihrer bock / heiligung mit sambt / andern Ceremonien / so sie tzu brauchen gepflegeth*; (725^a lp.): *Der Sudavenn / wourschaity, welcher / Ihren Bock heiliget*. Jis buvo saugomas Gdansko miesto bibliotekoje, padovanotas Gralath žemės valdytojo. Šiuo metu vertingiausias A nuorašas yra LMAGBR (Ms. 1277;

---

² Šie perrašai (*R ženklų žymimi vėlyvesnio laikotarpio rankraštiniai variantai), pasak W. Mannhardto (1936: 239–240), redakciniu požiūriu lygintini su C nuorašu, mat juose, kaip ir pastarajame, nėra įžangos, kai kurių dalių.

mkrf. nr. 716)³ (plg. Lukšaitė 1999: 186). W. Mannhardtas labai detaliai aprašo folianto irišimą, išvardija ir buvusius jo savininkus, pirmasis – Paulis von Rusdorffas (Mannhardt 1936: 236–237).

B perrašas (I E 36 folianto 724^a lp.) pavadintas *Der unglaubigen Su / dauen ihrer Bockheili / gung mit sampt an / dern Ceremonien so / sie tzu brauchen / Pflegen*; (725 lp.) *Der Sndauen woürsch / kaity, welcher ihren Bock heiligett* (plg. Jonynas 1984: 65). Šis nuorašas buvo saugojamas Gdansko miesto bibliotekoje, šiuo metu – LMAGBR (Ms. 1271; mkrf. nr. 711).

A ir B nuorašus W. Mannhardtas teigia esant perrašytus profesionalaus kopijautojo (Mannhardt 1936: 238). Jis pateikia pakankamai faktologine medžiaga paremtų argumentų savo hipotezei pagrįsti.

C nuorašas *der Sudawen Bockheyligung und ander Ceremonien derselbenn* saugomas Volfenbiutelio hercogo

Augusto bibliotekoje Vokietijoje „manuscripta Augustea“ konvoliute: Cod. Guelf. 14. 11 Aug. 4 (lapai: fol. 1–17)⁴. Tai veikalo *Brutenorum Chronica* dalis (ten pat: 238–239). Jis yra gerokai prastesnės kokybės: daugybė lakūnų, o kai kurie puslapiai apskritai dingę. Pasak W. Mannhardto, jo vertė trim ketvirtadaliais menkesnė nei A ir B variantų. Remdamasis faktologine medžiaga, W. Mannhardtas, nors ir abejodamas, rankraštį datuoja 1546–1547 m. (ten pat: 239).

D nuorašas yra rankraštinio Johano Freibergo veikalo *Cronica ubir preussen, Eine kurze beschreibung und anzeigung der Regierendenn homeister, krigsgescheft, Tagefarten und handelung, so sich In preussen begeben haben etc. Unterrichtung der Lande ursprung preussen und Leiflant etc. In Summarienn verfasst* (žr. Töppen 1853: 212–213) dalis (107^b–113^a lp.); veikalas datuojamas 1546–1548 m., saugotas Karaliaučiaus miesto bibliotekoje.

E nuorašas yra Christopho Jano von Weissenfelio rankraštinio veikalo *Cronica des hochlobwirdigen ritterlichen deutschen Ordens zusampt der Edlen lande Preussen und Leiflandte ursprung auf das aller kürtzeste begrieffen* (žr. Töppen 1853:

1 iliustracija. A perrašo fragmentas – žynys Vurškaitis (*Wourschaity*), aukojantis ožį (725^a lp.) (Lukšaitė 1999: 186)

³ Už perrašų A, B, K signatūrų ir mikrofilmų numeracijos patikslinimą esu dėkingas Lenkijos mokslų akademijos Gdansko bibliotekos darbuotojai Beatai Meller.

⁴ Šią informaciją straipsnio autoriui pateikė Frankfurto prie Maino universiteto docentė dr. Jolanta Gelumbeckaitė.

218–19), paremto ankstesnių Ordino kronikų bei Paulio Pole ir J. Freibergo veikalų duomenimis, dalis; užsakovas – Berndas Fahrenheidas; veikalas datuojamas 1550 m., saugotas Torunės gimnazijos bibliotekoje, W. Mannhardto teigimu, itin geros kokybės (Mannhardt 1936: 240). Mažoji graikų alfabeto raidė ε žymi didžiąją E įvardyto rankraščio antrinį variantą, t. y. E perrašą (!).

1552 m. **F** kopija *Der Sudauiter, die itzund Sudawen genannt werden, Ceremonien vnd bockheyligen* priskiriama dr. Hansui von Kreytzenui, kurį dėl domėjimosi prūsų kultūra labai vertino K. Hennenbergeris (ten pat). Rankraštis, rašytas kelių autorių – H. von Kreytzeno nuorašas baigiasi *Von den todten* dalimi (plg. BRMŠ II 138), paskui eina kitos rašysenos priedas, matyt, papildytas ankstesnių perrašų pagrindu, – saugotas Karaliaučiaus miesto bibliotekoje.

G, H nuorašus 1576 m. perrašė ir jais naudojos Lucas Davidas. Šie perrašai nėra itin geri, mat, W. Mannhardto spėjimu, L. Davidas naudojosi prastai perrašytu, Karaliaučiaus archyve saugotu ankstyvesniu perrašu (Mannhardt 1936: 241). H nuorašas *Der Sudawen Bockheiligung / vnnnd andere Ceremonien derselben* yra kokybiškesnis.

J rankraščio autorius – M. Waisselis (plačiau apie jį žr. MP II 750), įtraukęs nagrinėjamą veikalą į savo *Chronica Alter Preusser Eifflendischer und Curlendischer Historien* (Königsberg, 1599). W. Mannhardto teigimu, M. Waisselis galėjo naudotis pirminiais *Sūduvių knygelės* nuorašais, kuriuos papildė duomenimis iš *Agendos* (Mannhardt 1936: 243). Dėl to šis perrašas laikytinas sintetiniu variantu, mat jame dievų vardijimo sekoje yra abiejų šių veikalų citavimo ypatybių. Remiantis I. Lukšaitės atlikta atskirų leksinių vienetų grafinio perteikimo vėlesniojo laikotarpio autorių veikaluose analize (MP III 735, 739), galima teigti, kad kaip tik šiuo perrašu naudojos Matthaesus Praetorius ir Christophas Hartknochas.

Seniausių ir vėlesniojo laikotarpio rankraščių hibridinis variantas **K**, parašytas vokiečių žemaičių tarmės pagrindu, saugotas Gdansko miesto bibliotekoje (I E 20 foliantas *Pruische Chronica*), dabar – LMAGBR (Ms. 1279; mkrf. nėra). Šio veikalą autorius kai kuriuos epizodus labai išplečia, savaip reinterpretuodamas jau iki tol žinotą informaciją. Jame dievų vardijimas itin komplikuoatas dėl kelių rankraščių lyginimo ir mėginimo pateikti vieną variantą.

Dauguma Karaliaučiaus miesto bibliotekos ir Karaliaučiaus archyvo rankraščių šiuo metu yra saugomi Slaptajame valstybiniame Prūsijos paveldo archyve Dahleme (Berlyne)⁵.

Perspaudai. Mažosiomis lotynų alfabeto raidėmis žymimi *Sūduvių knygelės* H. Maleckio parengto spausdintinio leidinio variantai (žr. 12 išnašą), nors BRMŠ II 124 teigiama, kad jomis žymimos rankraščių tipų kopijos.

a perspaudas yra prastos kokybės (Mannhardt 1936: 242). W. Mannhardtas pabrėžia, kad a perspaude *Warhafftige be- / schreybung der Sudawen auff / Samlandt sambt ihren Bockhey / ligen vnnnd Ceremonien. / Holzschnitt: ein Wurschkait mit Bock* yra

⁵ Už šią informaciją esu dėkingas habil. dr. I. Lukšaitei.

perkopijuotas rankraštiniuose veikalo variantuose pavaizduoto žynio Vurkšaičio piešinys (žr. 1 iliustracija) (ten pat: 241). Tiesa, Johannesas Sembrzyckis pastebėjo, kad neatitinka rankraštinio ir spausdintinio variantų vaizduojamų objektų dispozicija: perraše vaizduojamas žynys dubenėlį laiko kairėje rankoje, o perspaude – dešinėje (Sembrzycki 1888: 639–640).

b perspaudas *Warhafftige be- / schreibung der Sudawen auff / Samlandt, sambt jren Bockheyligen / vnnnd Ceremonien*, pasak W. Mannhardto, yra geresnis nei a variantas (Mannhardt 1936: 242).

c perspaudo *Kurtzer auszugk / der Ankunfft, Regirung, vnd le- / bens, Aller Hohemeister Deutsches / ordens in Preussen, sampt den Ce- / remonien, so vnter jhrem Regimentfür der erkenntnus Göttliches worts / sein gehalten worden, Auch wie lang sie Regiret vnd / was sie gestiftet haben. – Dem Hochwirdigsten in Gott / Fursten vnd Herrn, Herrn Sta- / nislao von Silslaw, ColmischenBischoff etc. Zu vnterthenigster vorehrung in Druck vor /*

fertiget autorius – Elbingo miesto tipografas Wolfgangas Dietmaras. Jį W. Mannhardtas vadina naiviu plagiatoriumi, nes jis beveik pažodžiui nukopijavęs Hieronymo Maleckio veikalą (ten pat).

Apie **d** perspaudo *Wahrhafftige Be / schreibung der Sudawen auff / Samland, sambt jhren Bockhey / ligen und Ceremonien* kokybę W. Mannhardtas neušsimena, tačiau konstatuoja, kad jame pateikiama inovacinė žynio Vurkšaičio iliustracija: jis vainikuotas laurų vainiku, ūsuotas, vilkintis odinę liemenę, papuoštą apvadais; ties kaire krūtinės puse persmauktas kelioninis krepšys; lazda laiko kairėje rankoje, o dešinė šiek tiek kilstelėta. Jis mūvi ilgas lenkiškas kelnes. Įdomu, kad visai nevaizduojamas ožys (plg. 1 ir 2 iliustracijas).

e perspaudas datuojamas 1742 m. Šis V. Schlieffo parengtas leidinys W. Mannhardto vadinamas eklektiškuoju, nors ir jame neišvengta autoriaus interpretacijų pateikimo (ten pat: 243).

Pirmasis spausdintinis *Sūduvių knygelės* variantas *Warhafftige be- / schreibung der Sudawen auff / Samlandt sambt ihren Bockhey / ligen vnnnd Ceremonien* pasirodė, pasak J. Sembrzyckio, apie 1561–1562 metus (Sembrzycki 1888: 632–633). Leidinyje nei data, nei vieta nėra nurodytos. Jį išleido H. Maleckis (plg. Mannhardt

2 iliustracija. Titulinis *Sūduvių knygelės* **d** perspaudo lapas
(S. Žumbio fotografinė reprodukcija; *Vyšniauskaitė* 1994: 97)

1936: 235–236, 241; dar žr. Stanevičius 1967: 604), pirmasis Elko aukštesniosios mokyklos rektorius (Sembrzycki 1888: 635).

Nagrinėjamas veikalas buvo perspausdintas kelis kartus dviem variantais Karaliaučiuje, Hanso Daubmanno spaustuvėje. Taigi anksčiau bibliografijoje nurodoma 1583 m. data yra klaidinga, nes H. Daubmannas, pasak I. Lukšaitės, tuo metu jau buvo miręs (BRMŠ II 125).

Veikalo autorystės ir perrašų bei perspaudų faktografinės medžiagos neitikimo problematika

N. Vėliaus teigimu (BRMŠ II 125), *Sūduvių knygelė* buvo vertinama dvejopai: 1) kaip H. Maleckio veikalo perdirbinys, t. y. visiškai nevertingas jo perrašas (Sembrzycki 1888: 635; Brückner 1904: 47; Bertuleit 1924: 34)⁶; 2) kaip vertingas memuarinio žanro „ypatingos vertės prūsų mitologijos šaltinis“ (Mannhardt 1936: 271).

Remiantis I. Lukšaitės aptariamojo veikalo analize (BRMŠ II 125), galima konstatuoti, kad kartais neteisingai spėjama (plg. Mažiulis 1966: 30, 1981: 63), jog H. Maleckis ne tik rūpinosi *Sūduvių knygelės* leidyba – teisingai ši faktą nurodė Antanas Mažiulis (LE XXI 281), – bet buvo ir jos autorius. Taip teigė Antanas Salys (1985: 396), Gintaras Beresnevičius (1992: 43)⁷, Vladimiras Toporovas (2000: 117) ir kt.⁸ Šią klaidą būtų galima aiškinti A. Bezenbergerio⁹, J. Sembrzyckio ir kitų autorių netinkamu veikalo įvardijimu: „in Hieronymus Meletius schriftchen „von den Sudauitern, die jetzt Sudauen heissen, auf Samland und ihrem Bockheiligen und ceremonien“ (Bezenberger 1878: 124); „Hieronymus Malecki <...> und seines Büchleins [išskirta mano – R. K.] „Warhafftige...“ (Sembrzycki 1888: 632). J. Sembrzyckis netgi teigia, kad H. Maleckis, kurdamas nagrinėjamą veikalą, rėmėsi rytų Lietuvos ir Baltarusijos pasienyje gyvenusio informatoriaus pateikiamais duomenimis, mat jis pats negalėjo parašyti to, ko nematė, nors ir rinko žinias (ten pat: 644). Tiesa, informatoriaus vardo neįvardija (ten pat: 647).

---

⁶ A. Brückneris *Sūduvių knygelę* vadina 1562 m. vokiečių kalba parašytu H. Maleckio laiškeliu (Brückner 1904: 48). Tiesa, tokį pat neigiamą vertinimą jis pateikia ir apie *Agendą*. Neigiamai jis vertino ir J. Maleckio veikalą, kuriame vietoj prūsiškų posakių ir žodžių parašyti rusų kalbos atitikmenys (ten pat: 80; plg. BRMŠ II 200).

⁷ Vėliau G. Beresnevičius pakeitė savo vertinimą, teigdamas, kad *Agendos* sudarytojai galėjo naudoti *Sūduvių knygelę* arba „tiesiogine informacija iš parapijų“ (Beresnevičius 2004: 177); plg. Antonio Mierzyński teiginį, kad *Sūduvių knygelė* galėjo būti sukurta pagal „doniesienia (zaginione?) duchownych sambijskich oryginalne <...>“ (Mierzyński 1900: 78).

⁸ Pėteris Šmitas jos autoriumi teigė buvus J. Maleckį (Šmitas 2004: 109, 112). Jis, matyt, rėmėsi Carlo Christiano Clemeno teiginiu (plg. LM II 313), kad *Sūduvių knygelė* – 1551 m. pirmą kartą išleisto J. Maleckio veikalo apie prūsų ir kitų tautų religiją pagrindas. I. Lukšaitės teigimu, tam įtakos turėjo J. Maleckio laiško Sabinui ankstesnis spausdintinio leidinio pasirodymas nei *Sūduvių knygelės* (BRMŠ II 200).

⁹ A. Bezenbergeris manė, kad ne tik spausdintiniai, bet ir rankraštiniai *Sūduvių knygelės* variantai yra H. Maleckio veikalai (Bezenberger 1878: 124).

Toki spėjimą atmetė W. Mannhardtas (1936: 306–307). Jis argumentuotai įrodė, kad H. Maleckis tik išleido iki tol keliais nuorašais paplitusį nežinomo autoriaus veikalą. Iš tiesų H. Maleckis knygos pratarinėje kreipiasi į tris Karaliaučiaus burmistrus, norėdamas jiems pranešti, kad parašė šį veikalą, idant papasakotų apie seniau garbintus prūsų, kuršių, sūduvių bei lyvių dievus ir jiems skirtas juokingas apeigas (plg. Vyšniauskaitė 1994: 25).

Iki W. Mannhardto studijos *Letto-Preussische Götterlehre* (1936) išleidimo buvo manoma, kad *Sūduvių knygelę* parašė evangelikų vyskupai: (Sembos) Georgas Polencas (Georgius a Polentis)¹⁰, (Pamedės) Erhardas von Queis (mirė 1529 m. rugsėjo mėn.) ir jo pareigas perėmęs vyskupas (nuo 1530 m.) bei hercogo Albrechto pamokslininkas Paulius Speratas (Paulus Speratus – plačiau apie jį žr. MP I 682) (plg. M. Praetorijaus nuomonę – MP III 469). Jie 1526–1529 m. vizitavo savo parapijas ir surinko medžiagą apie senąją vizituojamųjų tikėjimą (plg. Mierzyński 1900: 76), visus išpūdžius ir tikybinius nuostatus apibendrinę veikale *Episcoporum Prussie Pomesaniensis atque Sambiensis Constitutiones Synodales* (1530), dar vadinamame *Agenda ecclesiastica*. Pasak I. Lukšaitės, pirmoji dokumentuose paminėta vizitacija įvyko 1530 m. (BRMŠ II 123). Tuomet buvo aplankytos Medinavos ir Vargių vietovės. Vyskupas lydėjo aštuoni (?) žmonės, kurie arba vienas iš dviejų minėtų vyskupų galėjo užrašyti žmonių jiems pasakojamus faktus apie senąją prūsų tikėjimą, iki tol puoselėjamą kai kurių vietinių gyventojų.

Manoma, kad *Constitutiones synodales*, arba *Agendos*, veikalo, kuriame pateikiami nauji nuostatai bažnyčioms, prakalbą parašė vyskupas P. Speratas. A. Mierzyński teigė, kad ją parašė Polencas ir Speratas (Mierzyński 1900: 76). Kaip tik joje ir minimi prūsų tebegarbinami dievai. W. Mannhardto nuomone, šių vyskupų vizitacijos metu surinkta medžiaga apie prūsų tikėjimą buvo pagrindas paruošti pranešimą, pavadintą *Sudauerbüchlein* (Mannhardt 1936: 228–235).

Dėl G. Polenco ir P. Sperato apžvelgiamo veikalo autorystės būtina pabrėžti ir dar vieną, spėtina, itin svarbų faktą. Manoma, kad veikalo sukūrimą reikia sieti su pagoniškosios Sembos krikščioninimu, mat jau Erazmas Stela veikale *De Borussiae antiquitatibus* (1518) teigė, kad būtent sūduviai pasižymėjo ypatingu religingumu, taip išsiskirdami iš kaimyninių tautų (Stela 2004: 58; plg. Beresnevičius 2004: 180). Jei tai buvo vienintelė veikalo atsiradimo priežastis (kad taip nebuvo, žr. poskyrį „Veikalo sukūrimo aplinkybės, paskirtis, datavimas“), jis turėjo būti sukurtas Sembos, o ne Pamedės vyskupo raštinėje, t. y. autorystę turėtume skirti G. Polencui (plg. Töppen 1853: 212), o ne P. Speratui. Pastarasis žinias rinko iš savo vyskupijos – Pamedės, kurią nuo Sūduvių kampo skyrė net dvi Prūsijos sritys: Pagudė ir Varmė. Anksčiau P. Sperato autoryste yra suabejojęs Vladas Gobis (LM III 154), teigęs, kad, rengdamas *Agendą*, Pamedės vyskupas jau turėjo nagrinėjamą rankraštį (plg. C. C. Clemeno teiginį, kad *Sūduvių knygelė* buvo panaudota prūsų *Agendos* pratarinėje), t. y. jis nėra jo autorius, o tik vartotojas (LM II 313).

---

¹⁰ Plačiau šio dvasininko biografinius faktus žr. Bagdanavičius 1994a: 136–137, 144.

A. Mierzyński išvardija, kas naudojosi ir savo darbuose rėmėsi *Agenda ecclesiastica* ir nagrinėjamu veikalu (Mierzyński 1900: 77–78): J. Maleckis*¹¹ *De sacrificiis et idololatria veterum Borussorum, Livonum, aliarumque vicinarum gentium (epistola ad Georgium Sabinum)* (1551)¹² mini trylika sūduvių dievų (plg. BRMŠ II 203), t. y. išvardijami dar trijų dievų vardai, kurių nėra 1530 metų *Prūsijos Pamedės ir Sembos Vyskupų sinodo nutarimuose*, nors nepaminėtas *Suaixtix*, įrašytas antruoju minėto veikalo dievų sąrašė. Įdomu, kad neatitinka ir dievų, išvardijamų abiejuose šiuose veikaluose, seka. I. Lukšaitės teigimu, jis daugelį faktų iš *Sūduvių knygelės* perėmė, bet kai ką ir praleido (Lukšaitė 1999: 179). Celestinas Mislenta knygoje *Manuale Pruthenicum seu Repetitio corporis doctrinae ecclesiarum Pruthenicarum* (1626) aprašė ožio aukojimo apeigas („z tej Agedy wypisał dosłowne ofiarę kozła <...>“) (dar žr. Mannhard 1936: 234). Johannesas Behmas, Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius, leidinyje *De statu Borussiae ecclesiastico et civili* (1644) remiasi *Agenda ecclesiastica* prakalba (= *Sūduvių knygele*). Ch. Hartknochas, rėmėsis 1530 m. *Agendos* leidimu, veikale *Alt und neues Preussen oder preussicher Historien zwei Teile* (1684) nepateikia romėniškų dievų vardų atitikmenų. J. Maleckio sūnus, Karaliaučiaus universiteto teologijos ir hebraistikos profesorius H. Maleckis*, pasak A. Mierzyński, papildęs savo tėvo veikalą (žr. 12 išnašą) iki tol nežinoma faktografinė medžiaga (Mierzyński 1900: 78).

Remiantis A. Mierzyński atlikta analize, galima konstatuoti, kad nagrinėjamo veikalo struktūrinis vertinimas labai įvairavo. Net pasitaiko darbų, kuriuose teigiama, kad *Sūduvių knygelė* ir *Agenda ecclesiastica* yra to paties kūrinio dalys (tiksliau, pirmoji – antrosios dalis) – tai ypač akivaizdu A. Mierzyński nagrinėjamo veikalo aprašuose (plg. Mierzyński 1900: 76–77; dar žr. Kregždys 2008: 50, 1 išnaša), nors daug anksčiau panašią nuomonę yra dėstęs M. Praetorius (MP III 469). *Sūduvių knygelę* jis vertino kaip vėlyvą *Agenda ecclesiastica* bei J. Maleckio tuo pačiu veikalu paremtą *Libellus etc.* (žr. aukščiau) jo sūnaus H. Maleckio papildymą, t. y. jo 1560 m. (ar tru-

¹¹ Žvaigždute pažymėti autoriai, kurie, remiantis A. Mierzyński atlikta analize, naudojosi ir *Sūduvių knygele*, o ne vien tik *Agenda ecclesiastica*. Pastarąjį kūrinių jis traktuoja kaip pagrindinį veikalą sūduvių religijai pažinti.

Minėta analizė paremta dievų skaičiaus paminėjimo skirtinguose šaltiniuose aptarimu. *Sūduvių knygelėje* išvardyta daugiau nei dešimt dievų, aprašytų 1530 m. *Vyskupų sinodo nutarimuose* – *Ocopirmus* (lo. Saturnus) „pirmasis dangaus ir žvaigždžių dievas“, *Suaixtix* (lo. Sol) „šviesos dievas“, *Ausschauts* (lo. Aesculapius) „luošųjų, ligotųjų, sveikųjų dievas“, *Autrympus* (lo. Neptunus) „jūrų ir marių dievas“, *Potrympus* (lo. Castor) „tekančių vandenų dievas“, *Bardoayts* (lo. Pollux) „laivų dievas“, *Piluunytis* (lo. Ceres) „gausina ir pripildo kluonus“, *Parcuns* (lo. Juppiter) „griaustinio, žaibo ir lietaus dievas“, *Peccols* (lo. Pluto) „pragaro ir tamsos dievas“, *Poccols* (lo. Furiar) „piktosios dvasios“ (BRMŠ II 160; plg. Beresnevičius 2004: 176), t. y. pateikiami dar keturių dievų vardai: *Pergubrius* (var. *Pergrubrius*, *Pergrubius*) „augina lapus ir žolę“, *Putscatets* (var. *Puschkayts*) „žemės dievas po šventuoju šėivamedžiu“, *Barstuccae* „mažieji žmogeliai“, *Markopele* (var. *Marcopelae*) „žemės žmonės“ (BRMŠ II 144).

¹² Antruoju šio veikalo – jau atskira knygele – leidimu (1563) rūpinosi jo sūnus H. Maleckis (LM III 92; Mannhardt 1936: 288–289; BRMŠ II 200). Jis siek tiek praplėtė tėvo rankraštį ir jį redagavo (BRMŠ II 200). Ilgainiui buvo išleisti dar keli J. Maleckio veikalo leidiniai, plg. Joannes Maeletius. *Libellus de sacrificiis etc.*, Regiomonti, 1573 (Lukšaitė 1999: 180).

putį anksčiau¹³ išleistą knygą – antrasis jo veikalo leidimas pasirodė 1564 m. (pirmojo varianto kopija). Būtent A. Mierzyński neva H. Maleckio parašytą veikalą *Warhafftige beschreybung der Sudawen auff Samlandt sambt ihren Bockheyligen vnnnd Ceremonien* pavadino *Sūduvių knygele* (!) (Mierzyński 1900: 78).

A. Mierzyński teigia, kad 1530 m. *Agenda ecclesiastica* buvo papildyta nauja dvasininkų informacija (ten pat), mat H. Maleckio dievų išvardijimo sekoje išvelgia senojo šaltinio 1530 m. *Vyskupų sinodo nutarimų* identiškos dievų sekos papildymą naujais keturiais, t. y. iš pirminio šaltinio perkelta pirmų šešių dievų autentiška seka: „1) Ockopirrus, d. gott des himels und der erde; 2) Schwaytestiks d. g. des lichtetes; 3) Auschlauis (sic) d. g. der gebrechen, der kranken und gesunden (!); 4) Antrimpus d. g. des mehrs unn der See; 5) Protrympus (sic) d. g. der fliessenden wasser; 6) Gardoayts der Schiff Gott“. Mažesnis dievų skaičius motyvuojamas H. Maleckio turėtos *Sūduvių knygelės* prasta kopija, kurioje ar dėl nepilno teksto, t. y. lakūnų, ar dėl rankraščio netinkamo perrašymo jie ir nebuvo minimi (plg. Mierzyński 1895: 184–186; dar plg. Mannhardt 1936: 236).

Agenda ecclesiastica (1530 m. veikalas yra perrašytas Boltzo; dar žr. Kregždys 2008: 50, 3 išnaša) minimų faktų autoritetingesnis vertinimas, pasak A. Mierzyński, nulemtas žinomo šaltinio, buvusio pagrindu rašant šį veikalą, – *Collatio Episcopi Varmiensis* (1418)¹⁴ – citavimas (Mierzyński 1900: 78). Šiuo šaltiniu rėmėsi ir Simonas Grunau – jis netgi iškraipo kai kuriuos faktus: dievybė *Natrimpe* pakeistas į *Potrympo*. Tokių neatitikimų *Vyskupų sinodo nutarimuose* nėra.

H. Maleckiui priskiriamos autorystės vaisius – *Sūduvių knygelė*, remiantis J. Sembrzyckio (1888: 632, 644) ir A. Mierzyński (1900: 78–79) hipoteze, paremtas nežinomų Sembos šventikų pranešimais (galbūt neišlikusiais), kurių pateikiama informaciją reikėtų vertinti labai atsargiai, t. y. ji nėra tokia patikima, kokia pateikiama *Agendoje*.

Remiantis W. Mannhardto teiginiu „den Originalbericht kennen zu lernen, auf welchen die beiden Landesbischöfe ihre Aussage gründeten“ (Mannhardt 1936: 235, dar plg. 265), t. y. „remiasi originaliu šaltiniu, kuriuo grindžia savo samprotavimus“, galima atsargiai spėti *Agenda ecclesiastica* esant vėlesnį veikalą nei *Sūduvių knygelė*, kuri buvo vienas šaltinių rengiant *Agendą*. Jis atmeta J. Sembrzyckio ir juo sekusio A. Mierzyński teiginius apie H. Maleckio autorystės patikimumą, ją perinterpretuodamas kaip savarankiško šaltinio (t. y. *Sūduvių knygelės*) išleidimą jį šiek tiek perdirbant ir papildant (ten pat: 236).

I. Lukšaitė, remdamasi iki mūsų dienų išlikusių XVI a. veikalų stilistine ir faktologine medžiaga, spėja, kad perrašai tėra daug platesnio nežinomo veikalo nedideli fragmentai (BRMŠ II 123). Taigi, apibendrinant šiuos svarstymus, galima pritarti I. Lukšaitėi, teigiančiai, kad *Sūduvių knygelės* netgi spėjamo autoriaus nustatyti negalima (BRMŠ II 123).

¹³ Aleksanderis Brückneris teigia, kad knyga pasirodė 1562 m. (Brückner 1904: 47).

¹⁴ Pasak A. Brücknerio, tai pats seniausias šaltinis, kuriame minimi prūsų dievai (Brückner 1904: 47) (išskyrus *Curche* paminėjimą 1249 m. Kristburgo taikos sutartyje – apie šią dievybę plačiau žr. Крегждис 2009: 247–318).

Veikalo sukūrimo aplinkybės, paskirtis, datavimas

Manoma, kad *Sūduvių knygelės* sukūrimas nebuvo atsitiktinis, t. y., kaip ir daugelis to laikotarpio knygų, ji buvo užsakomojo pobūdžio. Veikalo parašymą galėjo finansuoti Brandenburgo hercogas Albrechtas (1490–1568), paskutinis Kryžiuočių ordino magistras, 1525 m. pasiskelbęs pirmuoju Prūsijos kunigaikščiu, reorganizavęs šalį pagal pasaulietinės valstybės modelį (plg. Sembrzycki 1888: 629), t. y. perėjęs į reformacijos šalininkų pusę. Vienas jo deklaruotų prioritetų – naujoji Liuterio krikščionybė.

Remiantis šiuo teiginiu yra iškelta hipotezė, neva nagrinėjamas veikalas buvo parašytas *didaktiniais tikslais* – norint supažindinti Prūsijos dvasininkus su prastuomenėje vis dar pasitaikančiais pagonybės reliktais, mat, Ambraziejaus Jonyno nuomone, pagonybės apraiškos veikalo kūrimo metu buvo dar labai gyvos – ypač daug jų buvo Semboje (Jonynas 1984: 64; plg. BRMŠ II 33; Stanevičius 1967: 604)¹⁵.

Itin vertingas I. Lukšaitės spėjimas dėl rankraščio parašymo motyvų, sietinų ir su veikalo datavimu (BRMŠ II 123). Teigiama, kad veikalas galėjo būti sukurtas anksčiausiai 1520 m., vėliausiai – 1530 m. (plg. C. C. Clemeno teiginį (LM II 313), kad *Sūduvių knygelės* parašymas datuotinas 1526 m.), mat 1525 m. gruodžio 10 d. Valdančiųjų luomų atstovų susirinkime patvirtintuose Prūsijos kunigaikštystės krašto valdymo nuostatuose apie ožio aukojimą kalbama kaip apie plačiai žinomą dalyką, t. y. galėjo būti pasinaudota aprašomuoju veikalu.

Be to, I. Lukšaitės teigimu, nagrinėjant *Sūduvių knygelės* stiliaus ypatybes, kai ką galima pasakyti ir apie menamą rankraščio autorių – veikale nėra neigiamo aprašomos informacijos vertinimo (BRMŠ II 123). Parašymo stilius – renesansinis. Dėl to daroma išvada, kad *Sūduvių knygelės* parašymo motyvas – pažintinis-naratyvinis, t. y. ji negali būti vertinama kaip vizitacijos medžiaga, plg. iki šiol vyraujančią priešingą nuomonę apie veikalo sukūrimą per vizitacijas sukauptos informacijos pagrindu (Usačiovaitė 2005: 34; Balsys 2006: 83). Vizitacijos

---

¹⁵ Vytauto Mažiulio teigimu, Semboje XVI a. dar gyveno prūsų, kalbėjusių ir supratusių tik prūsiškai (Mažiulis 1966: 24). Norint suvokietinti Sembos gyventojus, buvo išleisti trys prūsų katekizmai (1545, 1561), parašyti Sembai būdingu dialektu. 1545 m. *Katekizmo* autorius teigia, kad sūduviai, nors ir šneka šiurkštesne kalba nei vietiniai prūsai, supranta visus prūsiškus žodžius (Brückner 1904: 29). Kelia tam tikrų minčių taip pat gyventojų skaičius ir jų gentinė sankloda Semboje, nes yra pagrindo teigti, kad minėti veikalai turi atspindėti itin daug sūduvių leksinio substrato, mat ši vietovė iš seno buvo labai menkai apgyventa – vos 2000 vietinių gyventojų, o persikėlėlių jotvingių (jų gentis apskritai buvo pati gausiausia – Łowmiański 1989: 62) būta 3100. Be to, nevertėtų pamiršti ir Petro Dusburgiečio minimo fakto, kad sūduviai iš visų prūsų genčių buvę patys turtingiausi (Vyšniauskaitė 1994: 10; plg. S. Grunau pateikiamą informaciją – BRMŠ II 98) – remiantis E. Stelos (2004: 48) pasakojimu ir vėlesniais šaltiniais, galima teigti, kad sūduviai vertėsi gintaro prekyba (dar žr. MP I 683–684; Lukšaitė 1999: 179; Karaliūnas 2005: 72) – ir galingiausi (Stela 2004: 41–42, 49; BRMŠ II 311), t. y. jie galėjo lemti ne tik ekonominius, bet ir kultūrinius pokyčius.

Taip pat pabrėžtina, kad pirmojo prūsų katekizmo pratarmėje teigiama, jog Semba – tikrasis prūsiškasis kampas (plg. Kluis, Stundžia 1995: 36–37; žr. poskyrį „Faktografinės medžiagos etninės priklausomybės problematika“).

tikslas, pasak hipotezės autorės, surinkti duomenis, kuriais remiantis būtų skiriamos baasmės, o minimi pagonybės reliktai visiškai sunaikinti.

Dėl šių priežasčių itin kritiškai turėtų būti vertintinas A. Jonyno teiginys, neva *Sūduvių knygelė* skirta „suaktyvinti krikščioniškąjį tikėjimą liaudyje“ (Jonynas (1984: 63–65). Galima daryti prielaidą, kad ji skirta ir šventikams (jiems buvo parengta *Agenda ecclesiastica* (!); plg. Sembrzycki 1888: 630), ir kilmingiesiems (plg. Mannhardt 1936: 238), o ne prastuomenei, kuri tuo metu jau buvo paversta baudžiauninkais ir bažnyčiose sekmadieniais dalyvaujant vertėjams buvo supažindinama su naujosios religijos dogmomis (plg. Mažiulis 1966: 23; Mannhardt 1936: 161; Lukšaitė 1999: 185).

Faktografinės medžiagos etninės priklausomybės problematika

Iki šiol nagrinėjamo veikalo mitologiniai elementai aiškinami kaip sūduvių arba jotvingių. Todėl pravartu atlikti geografinę vietovių, kurias vizitavo minėtieji vyskupai, apžvalgą.

Manoma, kad prūsų vardu iki XIII a. vadinosi tik Pagudės gyventojai (Būga III 120; Mažiulis 1966: 15). Tradicija visas Prūsijos žemes (Kulmas, Pamedė, Pagudė, Liubavas, Varmė, Notanga, Semba, Barta, Galinda, Sūduva, arba Jotva, Nadruva, Skalva, Sasna) vadinti prūsų gyvenamomis žemėmis prasidėjo nuo P. Dusburgiečio veikalo sukūrimo. Nuo XIII a. visi kryžiuočių nukariauti baltai, gyvenę tarp Vyslos žemupio ir Nemuno (Skalva, šiaurinė Jotva (Sūduva), Nadruva), jų pačių imti vadinti prūsais, o nuo XVI a. – visų kitų sričių gyventojai (Mažiulis 1966: 20).

Minėtina, kad 1236 m. kryžiuočiai nukariauja Pamedės sritį, o 1257 m. – Sembą, į ją, šiaurės vakarinę dalį, numalšinę Didįjį prūsų sukilimą, 1283 m. perkėlė 1600 sūduvių iš itin žiauriai nusiaubtos Sūduvos. P. Dusburgiečio teigimu, šiam perkėlimui vadovavo magistras Konradas von Thierbergas (Dusburgietis 2005: 256–257, 262, 274; BRMŠ II 124). Būta ir antrojo sūduvių persikėlimo etapo, mat P. Dusburgietis mini, kad dar 1500 žmonių buvo perkelta Kimenavos sūduvių vado kilmingojo Gedėto¹⁶ (Dusburgietis 2005: 275–276). Nuo to laiko ši Sembos dalis imama vadinti „Sūduvių kampu“ (*Sudauscher Winkel*) (Mažiulis 1966: 23–25; MP I 683; Dini 2000: 217). Šioje vietovėje jotvingiai gyveno iki pat XVI a. pabaigos (Brückner 1904: 29).

Semboje jie buvo apsigyvenę trijose vietovėse: 1) šiaurės vakariniame kampe palei jūrą (= *Sūduvių kampas*); 2) šiauriniame pusiasalio krante palei jūrą ir Kuršių marias (plg. Žiokų (*Schaaken*) parapijos kaimų pavadinimus *Sudau*, *Sudniken*); 3) į vakarus nuo Karaliaučiaus esančiose Medinavos ir Vargių apylinkėse (BRMŠ II 124; Lukšaitė 1999: 178). Manoma, kad tuo metu Semboje buvo 20–30 sūduvių kaimų – tokius duomenis pateikia Johannas Polianderis 1535 m. laiške Casparui Börneriui

¹⁶ Apie sūduvių genties populiaciją plačiau žr. Łowmiański 1989: 59, 62.

(MP I 683; BRMŠ II 168–169; Salys 1985: 398). Ši sritis, net išgalėjus Prūsijoje reformacijai, garsėjo pagoniškojo tikėjimo reliktais (plg. Stanevičius 1967: 604).

Taigi susiduriame su dilema: ar *Sūduvių knygelėje* minimus mitologinius jotvingiams priskiriamus faktus turėtume interpretuoti tik kaip sūduviams būdingus ar bendraprūsiškus, t. y. ar Sembos atvykėliai sūduviai tęsė tik jiems būdingus religinius ritualus ir garbino tik savo dievus, ar tai buvo religinio sinkretizmo nulemtų apeigų ir dievybių, atspindinčių bendrą prūsišką religiją, reiškiny?

Be to, nevertėtų pamiršti ir išskirtinio sūduvių genties, kaip senosios religijos pagrindinių išpažinėjų ir puoselėtojų, vertinimo, plg. E. Stelos teiginį, priešingą S. Grunau, kad Vaidevutis, atlikęs prūsų religinę reformą, remiasi sūduvių žynių autoritetu (Stela 2004: 58; plačiau žr. Bagdanavičius 1994a: 111), t. y. suponuojama autochtonų tikėjimo tąsa, o pagal S. Grunau – atvykėlių primesta (plg. BRMŠ II 22).

Šios problemos svarbą yra išdėstęs N. Vėlius (LM III 428; BRMŠ II 125). Pritardamas W. Mannhardtui, nagrinėjamą veikalą jis traktuoja kaip pirminį šaltinį, o ne H. Maleckio kūrinį (Vėlius 1983: 60–61, 155, 1987: 15); jis daro išlygą, kad *Sūduvių knygelė* yra ne prūsų, bet sūduvių dievų ir papročių aprašas. Įdomu, kad jis ir dėl šio teiginio nebuvo tikras. N. Vėlius spėjo, jog XVI a. sūduviai galėjo būti patyrę didelę kitų prūsų genčių kultūrinę įtaką, mat Semboje gyveno jau apie 300 metų. Taip pat neatmetama galimybė, kad veikalo autorius (ar autoriai!) patys neskyrė sūduvių ir kitų prūsų genčių tikėjimo relikto, todėl religijos dalykai galėjo būti sinkretizuoti, plg. aukojimo dievybei Bardaičiui aprašą, kuriame teigiama, kad apibūdinami ne tik sūduvių, bet ir tikrųjų prūsų papročiai.

Panašią į N. Vėliaus nuomonę išdėstė ir I. Lukšaitė (1999: 178, 180; BRMŠ II 124; MP III 739). Ji yra linkusi manyti, kad veikale aprašomi įvykiai ir tradicijos buvo XVI a. pradžios Semboje užfiksuoti senojo sūduvių, vakarų baltų genties, ištremtos iš savo tėvonijos, tikėjimo reliktais.

Atrodytų, kad tokį spėjimą ne taip sunku paremti gana patikimais argumentais. Manoma, kad XVI a. Semboje gyvenę sūduviai dar labai skyrėsi nuo kitų prūsų genčių ir gyveno izoliuotai, t. y. nesituokė su svetimų genčių atstovais (J. Polianderio informacija iš minėto 1535 m. laiško – Salys 1985: 398; BRMŠ II 172–173; Lukšaitė 1999: 179), kalbėjo sava kalba¹⁷, gyveno uždara gyvenimą (BRMŠ II 124) – tai iš dalies nulemta jiems pavestos gintaro rinkimo veiklos, kuri buvo Ordino ir vyskupo monopolija, t. y. sūduvių gyvenami kaimai buvo uždari dėl siekio apsaugoti gintaro patekimą į kitas rankas (plg. Lukšaitė 1999: 179). Vis dėlto tenka koreguoti tokius N. Vėliaus ir I. Lukšaitės teiginius, mat tai suponuoja paties veikalo informacija. *Sūduvių knygelėje* labai aiškiai teigiama, kad joje minimi dievai buvo garbinami ne tik sūduvių, bet ir kitų prūsų genčių atstovų, plg. jau minėto dievo *Bardoyts* apeigų apibūdinimą: „jį garbina tikrieji prūsai, sūduviai ir visi, kurie su jais plaukia žvejoti <...>“ (žr. Mannhardt 1936: 322; BRMŠ II 149; Kregždys 2008b: 96–97).

¹⁷ Šio teiginio patikimumu neverta abejoti, mat *Sūduvių knygelėje* esantys nevokiški teksto intarpai lingvistų priskiriami prūsų kalbos dialektų paminklams (plg. Mažiulis 1966: 30, 1981: 62–64).

Taigi galima spėti, kad sūduviai, kaip ir „tikrieji prūsai“ (remiantis Kazimiero Būgos (RR III 120) ir V. Mažiulio (1966: 15) tyrinėjimais – p a g u d è n a i), garbino tą patį dievą. Veikalo kūrėjas, matyt, tuo metu žinojo, kas buvo „tikrieji prūsai“. Taigi toks informacijos pateikimas tik paliudija autorių (resp. autorius) labai gerai suvokusį prūsų tautų gentinę struktūrą ir kultūrinį tapatumą resp. skirtybes.

Visiškai tas pat pasakytina ir apie kitas nagrinėjamame šaltinyje minimas dievybes ir apeigas, turinčias sąsajų ne tik su rytų baltų atitinkamais ritualais (ožio resp. jaučio aukojimas būdingas ir lietuviams (remiantis ir J. Maleckio laiške G. Sabinui išdėstyta informacija; plg. Lukšaitė 1999: 180 – žr. LE XXI 281) ir garbinamais dievais (remiantis naujaisiais veikale minimų dievybių vardų kilmės aiškinimais, plg. Kregždys 2008a, 2008b), bet ir kitomis indoeuropiečių tautomis (plg. JBR I 10–11). Taigi nėra pagrindo tvirtinti, kad sūduviai galėjo pasižymėti kokia ypatinga religine sistema nuo kitų vakarų ir / ar rytų baltų.

Todėl galima kelti hipotezę, kad *Sūduvių knygelė* yra vakarų baltų genčių sinkretizuotų religinių apeigų (galbūt ir etnokultūrinių motyvų) šaltinis.

Išvados

1. *Sūduvių knygelės* perrašai (A, B, C, D, E, ε, F, G, H, J, K) yra pirminės resp. autentiškos informacijos, pateikiamos perspauduose (a, b, c, d, e) atžvilgiu, šaltinis. Vertingiausias yra A perrašas.

2. Kūrinio parašymo motyvas – pažintinis-naratyvinis. Veikalas vertintinas ne kaip vizitacijos medžiaga, bet daug platesnio renesansinės stilistikos nežinomo veikalo nedidelis fragmentas, todėl nesietinas su *Agenda* ir jos autoriais.

3. Veikalas galėtų būti traktuojamas kaip vakarų baltų genčių – ne tik sūduvių (!) – sinkretizuotų religinių apeigų, galbūt ir etnokultūrinių motyvų, šaltinis.

ŠALTINIAI ir SUTRUMPINIMAI

- BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 2: *XVI amžius*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius, 2001.
- Būga (RR) – Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai*, t. 3, sudarė Zigmas Zinkevičius, Vilnius, 1961.
- JBR – Jonas Balys. *Raštai*, t. 1, parengė Rita Repšienė, Vilnius, 1998.
- LE – *Lietuvių enciklopedija*, t. XXI, redagavo Juozas Girnius, Bostonas, 1960.
- LM – *Lietuvių mitologija*, t. 2, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius, 1997, t. 3, sudarė Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius, Vilnius, 2003.
- LMAGBR – Lenkijos mokslų akademijos Gdansko bibliotekos Rankraščių skyrius
- MP – Matas Pretorijus. *Prūsijos idomybės, arba Prūsijos regykla*, parengė Ingė Lukšaitė, t. 1, Vilnius, 1999, t. 2, 2004, t. 3, 2006.
- lp. – lapas resp. puslapis
- mkrf. – mikrofilmas

LITERATŪRA

- Bagdanavičius Vytautas 1994a. Aukojimas Prūsijoje šešioliktojo šimtmečio pradžioje, kn.: *Prūsijos kultūra*, sudarė Gintaras Beresnevičius, Ignas Narbutas, Vilnius, p. 119–148.
- Bagdanavičius Vytautas 1994b. Sūduvių religijos klausimas, kn.: *Prūsijos kultūra*, sudarė Gintaras Beresnevičius, Ignas Narbutas, Vilnius, p. 107–118.
- Balsys Rimantas 2006. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*, Klaipėda.
- Beresnevičius Gintaras 1992. Baltiškų simbolių dinamika, kn.: *Senovės baltų simboliai*, Vilnius, p. 42–55.
- Beresnevičius Gintaras 2004. *Lietuvių religija ir mitologija*, Vilnius.
- Bertuleit Hans 1924. Das Religionswesen der alten Preussen mit litauisch-lettischen Parallelen, in: *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft*, Bd. 25, Königsberg, p. 10–29.
- Bezenberger Adalbert 1878. Altpreussisches, in: *Altpreussische Monatsschrift*, Bd. 15, Königsberg, p. 124–129.
- Brückner Aleksander 1904. *Starożytna Litwa. Ludy i bogi*, Warszawa.
- Dini Pietro Umberto 2000. *Baltų kalbos*, Vilnius.
- Dusburgietis Petras 2005. *Prūsijos žemės kronika*, parengė Romas Batūra, Vilnius.
- Jonynas Ambraziejus 1984. *Lietuvių folkloristika iki XIX a.*, Vilnius.
- Karaliūnas Simas 2005. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose*, t. 2, Vilnius.
- Kluis Mikelis, Stundžia Bonifacas 1995. *Pirmoji prūsų knyga*, Vilnius.
- Kregždys Rolandas 2008a. Teonimų, minimų „Sūduvių knygelėje“, etimologinė analizė – dievybių funkcijos, hierarchija: *Puschayts, Puschkayts, Res humanitariae*, t. 3, p. 49–74.
- Kregždys Rolandas 2008b. Teonimų, minimų „Sūduvių knygelėje“, etimologinė analizė – dievybių funkcijos, hierarchija: *Bardoayts, Gardoayts, Perdoyts, Res humanitariae*, t. 4, p. 79–106.
- Łowmiański Henryk 1989. *Prusy – Litwa – Krzyżacy*, Warszawa.
- Lukšaitė Ingė 1999. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje*, Vilnius.
- Mannhardt Wilhelm 1936. *Letto-Preussische Götterlehre*, Riga.
- Mažiulis Vytautas 1966. *Prūsų kalbos paminklai*, t. 1, Vilnius.
- Mažiulis Vytautas 1981. *Prūsų kalbos paminklai*, t. 2, Vilnius.
- Mierzyński Antoni 1895. Der preussische Priester Sicco, in: *Arbeiten des 8. archäologischen Kongresses in Moskau 1890*, Bd. 2, Moskau.
- Mierzyński Antoni 1900. *Romowe*, Poznań.
- Salys Antanas 1985. *Raštai*, t. 3, redagavo Petras Jonikas, Roma.
- Sembrzycki Johannes Karol 1888. Die Lycker Erzpriester Johannes und Hieronymus Maletius und des ersteren Brief „De Sacrificiis et Idolaria Veterum Borussorum“, – eine Quelle für Ostlitauen, in: *Altpreussische Monatsschrift*, Bd. 25, Königsberg, p. 629–651.
- Stanevičius Simonas 1967. *Raštai*, įvadą ir paaiškinimus parengė Jurgis Lebedys, Vilnius.
- Stela Erazmas 2004. *Apie Prūsijos senybes*, Vilnius.
- Šmitas Pēteris 2004. *Latvių mitologija*, iš latvių k. vertė Dainius Razauskas, Vilnius.
- Toporov Vladimir 2000. *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*, sudarė Nikolai Mikhailov, Vilnius.
- Töppen Max 1853. *Geschichte der Preussischen Historiographie von P. v. Dusburg bis auf K. Schülz*, Berlin.
- Usačiovaitė Elvyra 2005. *Augimo samprata senojoje lietuvių kultūroje*, Vilnius.
- Vėlius Norbertas 1983. *Senovės baltų pasaulėžiūra*, Vilnius.
- Vėlius Norbertas 1987. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*, Vilnius.
- Vyšniauskaitė Angelė 1994. *Lietuviai IX a.–XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose*, Vilnius.
- Крегждис Роландас 2009. Прусс. *Curche*: этимология теонима, функции божества; проблема-тика установления культурных соответствий на почве обрядовой традиции восточно-балтийских, славянских и других индоевропейских народов, in: *Studia Mythologica Slavica*, [t.] 12, Ljubljana, p. 247–318.

**YATVIGIAN BOOK AS SOURCE
ON THE WESTERN BALTIC RELIGION AND CULTURE:
FORMAL ANALYSIS**

ROLANDAS KREGŽDYS

Summary

In the article one of the most important sources of the Baltic mythology of the 16th century, the “Yatvigian book” is analyzed. Along with the structural analysis, the bibliographic description of the source is presented. Also possible circumstances of its creation, purpose, dating, problem of authorship, and problematic of the ethnic attribution of the material are separately described.

Dervnглаubigen / Sudauer ihrer bock / heiligung mit sambt / andern Ceremonien / so sie tzu brauchen gepflegeth; Der Sudauenn / wourschaity, welcher / Ihren Bock heiliget (this is an original name of the most ancient transcription of the source) has been repeatedly discussed by many authors belonging to different epochs and research disciplines (A. Bezenberger, J. K. Sembrzycki, H. Bertuleit, etc.). Dating and structural typology of the source, and possible authorship received diverse interpretations. The most valuable analysis of the source in question was carried out by Wilhelm Mannhardt. Subsequently, it was essentially explicated by Lithuanian scientists Norbertas Vėlius and Ingė Lukšaitė. On the basis of hypotheses put forward by them it is possible and necessary to once again reconsider the available facts and propose different explanation of the actual material and structural typology of the source.

Thus, it is possible to define the purpose of this article as analysis of the above-mentioned problems. The section of the article addressing the bibliographic inventory is also very important, since it will help the future researchers to avoid factual mistakes which until now seem to be particularly frequent. According to the results of the analysis, it is possible to cautiously conclude that “Yatvigian book” should not be regarded as materials of the Episcopal inspection (therefore it should not be related with Agenda and its authors), but as an odd fragment of the more extensive source, written adhering to the Renaissance stylistics. The work could be regarded as the source of the religious practices and beliefs of the Western Balts.

Gauta 2009-10-05